

DOI 10.36074/logos-28.05.2021.v2.64

ОСНОВНІ ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ БАСЕЙНУ РІЧКИ ПРИП'ЯТЬ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ ТА ЗАХОДИ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ

Шевчук Олена Сергіївна

здобувач вищої освіти географічного факультету
Волинський національний університет імені Лесі Українки

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:

ORCID ID: 0000-0002-8633-7426

Нетробчук Ірина Марківна

канд. геогр. наук, доцент кафедри фізичної географії
Волинський національний університет імені Лесі Українки

УКРАЇНА

***Анотація.** Проаналізовано основні екологічні проблеми в басейні р. Прип'ять у Волинській області. Основними проблемами в басейні Прип'яті є: повені, паводки, замулення, радіаційне забруднення, зміна русел річок, зміна водного режиму, зменшення біорізноманіття. Встановлено, що поверхневі води долини р. Прип'ять згідно проведеної нами оцінки якості поверхневих вод досить чисті чи слабо забруднені, але за окремими показниками, особливо нижче скиду комунальних очисних споруд, якість води погіршується. Запропоновано заходи, щодо покращення екологічного стану в басейні одного з найбільших водно-болотних комплексів Поліського регіону: здійснення надійного моніторингу за станом всієї басейнової системи; введення системи сортування та переробки сміття; розробка системи штрафів та покарань за вивід каналізації у поверхневі об'єкти без спеціального дозволу, ведення сільськогосподарського виробництва у межах водоохоронних зон та прибережних смуг; реконструкція меліоративної мережі з осушувальної на осушувально-зволожувальну; відновлення боліт, шляхом повторного заболочення; введення штрафних санкцій щодо браконьєрства та будь-якого втручання у природну екосистему басейну.*

Басейн р. Прип'ять у Волинській області є одним із найбільших природних водно-болотних комплексів Поліського регіону, що вирізняється високим рівнем біорізноманіття, яке включає в себе рідкісні види флори та фауни. Саме тому тут було створено національний природний парк «Прип'ять-Стохід».

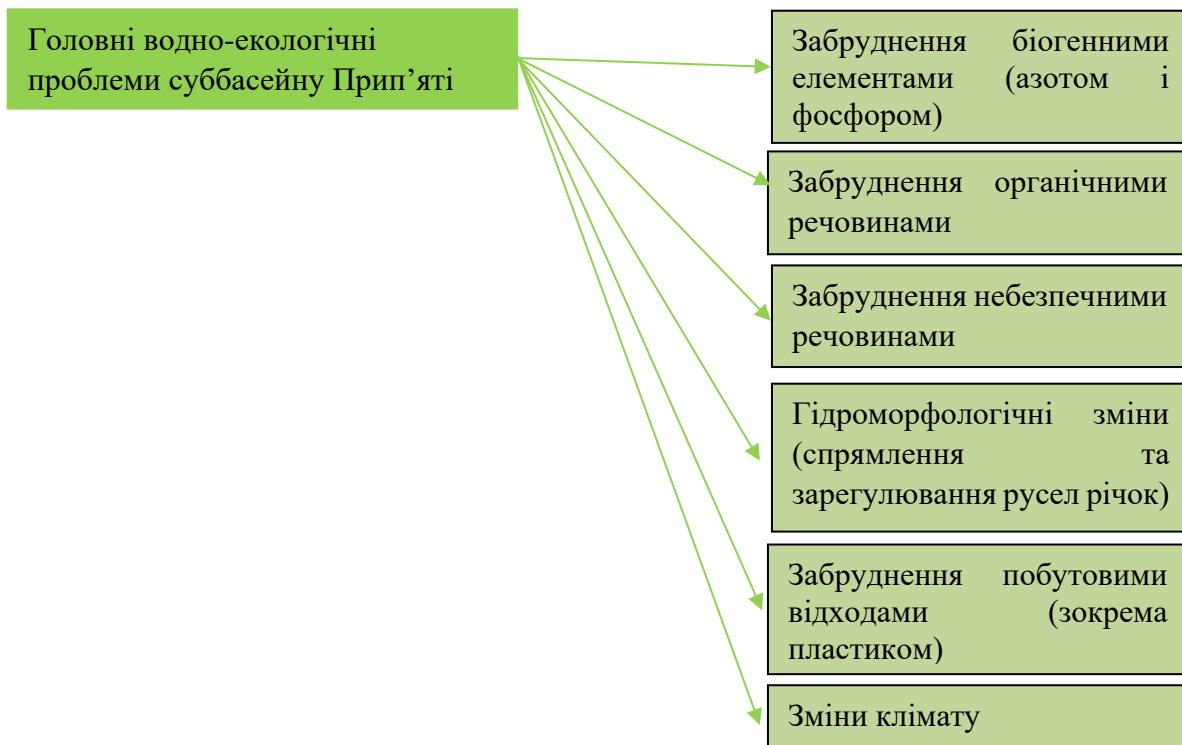
В результаті проведення широкомасштабних осушувальних робіт, у 20-му столітті на території Волинської області, стала втрата природними водотоками свого первинного вигляду. Насамперед, це стосується верхів'я Прип'ять та її приток, таких як Вижівка, Турія, Цир, Коростинка, Стохід, котрі тепер стали магістральними каналами осушувальних систем. Найбільших метаморфоз зазнали малі річки. Через пониження рівня ґрунтових вод відбулося скорочення їх довжини, посилились такі процеси як замулення та евтрофікація. Русловипрямляючі роботи, особливо в долинах спокійних рівнинних річок, призвели не лише до їх обміління, пересихання у межень та загального різкого погіршення гідроекологічного стану, але і до зникнення значної частки гідробіонтів. Також варто відзначити, що сьогодні новим викликом для басейну р. Прип'ять є зміни клімату. У зв'язку з цим розробка заходів для покращення

гідроекологічного стану басейну р. Прип'ять повинна бути спрямована не тільки на збереження та відтворення її природних комплексів, але й для започаткування ери раціонального та збалансованого природокористування на принципах сталого розвитку.

Мета дослідження – проаналізувати основні екологічні проблеми в басейні р. Прип'ять у Волинській області та запропонувати заходи для його покращення.

Значний внесок у дослідження водних ресурсів Волинської області, а також басейну р. Прип'ять, зокрема, зробили Хільчевський В. К., Курило С. М., Забокрицька М. Р. [1], Осадчий В.І. [2], Даус М. Є. [3]. Характеристики осушувальних систем Волинської області та їх охорона висвітлені в праці Зузука Ф. В., Карпук З.К. [4]. Питання оцінки стану поверхневих вод басейну р. Прип'ять та її приток за умов антропогенного навантаження вивчали Нетробчук І. М. [5], Яцик А. В., Гопчак І. В. та ін. [6].

На позачерговому онлайн-засіданні басейнової ради, що відбулося 3 вересня 2020 р. [7], було визначено головні водно-екологічні проблеми суббасейну Прип'яті:



Проаналізувавши різні джерела, до основних екологічних проблем басейну р. Прип'ять можна віднести:

– повені та паводки, які затоплюють значні території населених пунктів та сільськогосподарських угідь, розміщених в умовах рівнинного рельєфу. Як наслідок, паводковими та повеневими водами у річку виноситься велика кількість мінеральних добрив та пестицидів;

– радіаційне забруднення як наслідок аварії на ЧАЕС. Рівень забруднення радіонуклідами в північно-східній і північній частинах басейну становить 2 кюрі на 1 км² (на низинних торфовищах), тому ці території віднесені до зони підвищеної радіації;

- замулення, що пов'язане з ерозією на водозборі;
- забруднення;

- зарегулювання та спрямлення русел річок;
- погіршення самоочисної здатності води. Умови, що визначали інтенсивні самоочисні процеси, характерні раніше для Полісся, в наш час або знищені, або їх значення нівельоване новими процесами, що лише посилюють забруднення вод;

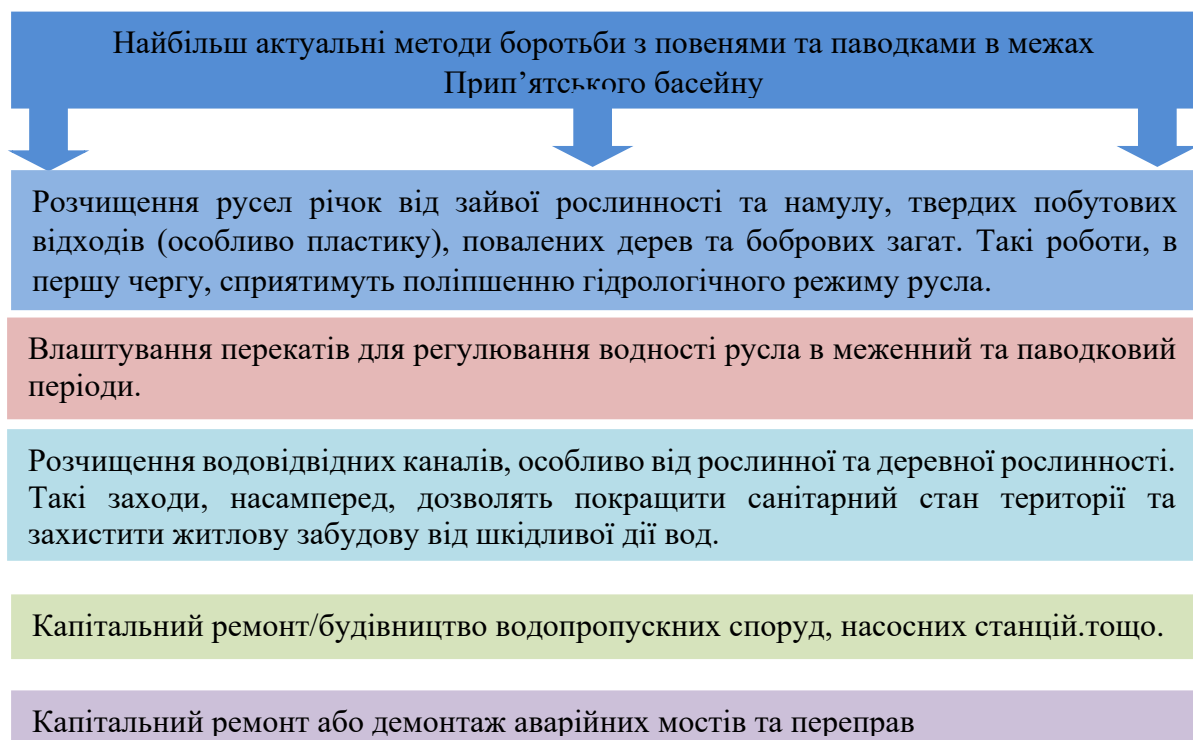
- значне збіднення генофонду тварин і рослин;
- проведення меліоративних робіт.

Меліоративні роботи й стали тією рушійною силою, що порушила сталу рівновагу в басейні р. Прип'ять. Глибокий дренаж призвів до швидкого осушення заплавної луки та боліт, що негативно вплинуло на навколишні угіддя. Відбулося різке антропогенне руйнування заплави. Тепер на заплавах замість природних ландшафтів створені великі поля монокультур. Високоцінні та перезволожені луки в багатьох місцях були ліквідовані дренажуванням та інтенсивною оранкою. Через різке зниження рівня ґрунтових вод повисихали численні заплавні водойми. Також важливим чинником, що досить негативно впливає на екологічний стан заплави і русла річки Прип'ять, є функціонування Вижівського водозабору, що забезпечує водою Дніпро-Бузький канал Республіки Білорусь.

Як наслідок припинення догляду за внутрішньогосподарськими осушувальними системами, після ліквідації колгоспів-радгоспів, площі меліорованих земель повторно заболочуються і потребують проведення додаткових заходів зі зниження рівнів ґрунтових вод.

В останні роки не менш актуальною проблемою є незаконний видобуток бурштину, внаслідок якого найбільше потерпають ліси, ґрунти та підземні води.

З метою розв'язання екологічних проблем, як у басейні р. Прип'ять, так і у Волинській області загалом, реалізується «Загальнодержавна цільова програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року» та Регіональна екологічна програма «Екологія 2016-2022» [8].



Проте, поруч із заходами боротьби із паводковими та повеневими процесами, потрібно розробляти заходи для попередження цих процесів. Зокрема, розробити діючі моделі прогнозування підтоплень в долині річки, створити цифрову карту долини з відображенням на ній об'єктів, що знаходяться в зоні ризику підтоплень при певних рівнях води у річках.

Оскільки річка Прип'ять є транскордонною, і часті повені та паводки є проблемою не лише України (зокрема і Волинської області), але й Республіки Білорусь. Тому для ефективного прогнозування можливих підтоплень, починаючи з 2009 р. здійснюється спільний словацько-українсько-білоруський проект «Моніторинг та прогнозування паводків у басейні річки Прип'ять». Основна мета даного проекту – це покращення моніторингу паводків у басейні річки Прип'ять та запровадження сучасних інструментів прогнозування паводків.

Поверхневі води долини р. Прип'ять згідно проведеної нами оцінки якості поверхневих вод досить чисті чи слабо забруднені, але за окремими показниками, особливо нижче скиду комунальних очисних споруд, якість води погіршується. Тому для покращення якості поверхневих вод в басейні необхідним є :

- здійснення надійного моніторингу за станом всієї басейнової системи, розширення існуючої мережі спостережень за гідрохімічним режимом рік басейну, особливо тих ділянок річки, що зазнають посилено антропогенного впливу;

- регулювання скидів забруднюючих речовин як безпосередньо у поверхневі водні об'єкти, так і у водоприймачі меліоративних систем, особливу увагу приділяючи підприємствам водопровідно-каналізаційного господарства;

- виконання вимог Водної рамкової директиви та Водного кодексу України.

Одним із заходів недопущення забруднення Прип'ятської долини господарсько-побутовими стоками та біогенними елементами, має бути розробка системи штрафів та покарань за вивід каналізації у поверхневі об'єкти без спеціального дозволу, ведення сільськогосподарського виробництва у межах водоохоронних зон та прибережних смуг. Впровадження екологічно вигідніших методів очистки стічних вод, зокрема відмова від хлору. Капітальний ремонт існуючих та будівництво нових очисних споруд.

Як засіб боротьби із потраплянням у водні об'єкти побутових відходів, особливо пластику, має бути розроблена система сортування та переробки сміття, ліквідація стихійних сміттєзвалищ, проведення екологічних акцій та впровадження системи екологічної освіти серед населення.

Заслуговує на увагу ще одна екологічна проблема в басейні – зменшення біорізноманіття. Адже одним із основних пріоритетів раціонального природокористування в басейні р. Прип'ять є збереження біорізноманіття. Заплава Прип'яті – це унікальні водно-болотні угіддя, що оберігаються законом і входять до переліку об'єктів Рамсарської конвенції. Тут налічується більше 220 видів хребетних тварин та понад 550 видів судинних рослин. Крім того, у межах угіддя поширені рідкісні види тварин і рослин, а також рідкісні рослинні угруповання.

На території басейну природоохоронна діяльність здійснюється як на місцевому, так і на загальнодержавному рівні. Загалом тут знаходиться 51 об'єкт природно-заповідного фонду місцевого значення та 1 об'єкт загальнодержавного значення – НПП «Прип'ять-Стохід». Близько 80% площі угіддя входять до складу природоохоронних територій.

Основну небезпеку для біорізноманіття становить антропогенна діяльність, головним чином браконьєрство. Окрім того, відбувається знищення

природного середовища існування тварин і місць зростання рослин внаслідок розорювання земель, вирубування лісів, осушення або обводнення територій, житлового та дачного будівництва тощо. Спостерігається також зменшення площі територій водно-болотних угідь, природних лісових екосистем, які є основою для збереження біорізноманіття.

Тому для збереження біорізноманіття, на наш погляд, необхідним є повна заборона будівництва та будь-якої іншої господарської діяльності в межах заплави, зарибнення водних об'єктів притаманними для даного регіону видами, жорсткі методи контролю за виловом риби та відстрілом тварин, посилена боротьба з браконьерством, а також створення в перспективі на основі національного природного парку заповідника [8].

Варто відзначити, що в межах басейну фіксуються зміни клімату, котрі проявляються в підвищенні середньорічної температури, зміні розподілу та кількості опадів, незначної висоти шару або повної відсутності снігового та льодового покривів. Як наслідок, відбуваються масштабні літні та зимові паводки, натомість стають рідшими великі весняні повені. Знижується рівень ґрунтових вод, що веде за собою обміління річок та озер, колодязів та свердловин.

Основними шляхами пристосування в управлінні водними ресурсами в межах басейну р. Прип'ять до цих змін є:

- зміна підходів до попередження повеней та паводків з врахуванням зміни розподілу випадання опадів;
- забезпечення централізованого або привізного водопостачання населення чистою питною водою;
- корегування водогосподарських балансів; каталогізація шахтних колодязів та свердловин із зазначенням їх потужностей; реєстрація великих фермерських господарств, що забирають воду з поверхневих водних об'єктів на полив сільськогосподарських угідь із зазначенням об'єму забраної води;
- реконструкція меліоративної мережі з осушувальної на зволожувальну;
- відновлення боліт, шляхом повторного заболочення.

Так, Міжурядова група експертів зі зміни клімату (МГЕЗК) встановила, що зволоження осушених торфовищ веде до істотного скорочення викидів парникових газів. Це пов'язано з тим, що торфовища мають здатність депонувати вуглець. Коли осушуються торфовища, добре збережені донині вуглець і азот виділяються у вигляді парникових газів в атмосферу й у вигляді нітратів в поверхневій воді. Додаткові екологічні проблеми, пов'язані з осушенням торфовищ, включають в себе втрату їх здатності до очищення води, втрату біорізноманіття, втрату продуктивних земель, виникнення пожеж на торфовищах і багато іншого. Таким чином, повторне зволоження (повторне заболочування, ренатуралізація, реабілітація, реставрація) осушених торфовищ грає життєво важливу роль в політиці пом'якшення наслідків зміни клімату, збереження біорізноманіття та сталого розвитку [9].

Повторне зволоження осушених торфовищ включає часткову або повну зміну попереднього антропогенного дренажу шляхом підвищення середньорічного рівня води. Мета цих заходів полягає в тому, щоб досягти постійного насичення всього масиву торфу шляхом підняття рівня ґрунтових вод до поверхні торфу або над нею і за рахунок зменшення амплітуди коливань рівня води. По можливості необхідно уникати глибокого і постійного затоплення, тому що в такому випадку територія не може бути легко заселена рослинністю

Отже, ренатуралізації торфовищ значно зменшує ризики, які викликає їх деградація в результаті осушення та дозволяє відновлювати численні природні функції водно-болотних угідь [9].

Висновки. Отже, з вищесказаного випливає що основними екологічними проблемами в басейні р. Прип'ять є паводки, повені, замулення русла, яке пов'язане з ерозією на водозборі; антропогенне забруднення викидами; спрямлення русла; погіршення самоочисної здатності; зменшення біорізноманіття; проведення меліоративних робіт. Вирішити ці проблеми можливо за допомогою співпраці місцевих органів влади, громадських організацій та екологічних установ.

Список використаних джерел:

- [1] Khilchevskiy, V. K., Kurylo, S. M. & Zabokrytska, M. R. Long-term fluctuations in the chemical composition of surface waters and climate change. *Monitoring of Geological Processes and Ecological Condition of the Environment: conference Proceedings, XIV International Scientific Conference (Vol. 1, p. 1–5)*. November, 2020. <https://doi.org/10.3997/2214-4609.202056003>
- [2] Осадчий, В. І. (2012). Природні умови формування хімічного складу води водних об'єктів національного природного парку «Прип'ять-Стохід». *Наукові праці УкрНДГМ*, (262), 115–145.
- [3] Даус, М. Є. (2019). Вплив водності на якість води у басейні річки Прип'ять. *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія*. № 3 (54), 40–42.
- [4] Зузук, Ф. В., Колошко, Л. К. & Карпюк, З. К. (2012). *Осушені землі Волинської області та їх охорона*. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки.
- [5] Нетробчук, І. М., Оласюк, І. Ю. (2020). Оцінка антропогенного навантаження на долину річки Прип'ять у Волинській області. *Науковий огляд*, 8(71), 15-33.
- [6] Яцик, А. В., Яцик, І. А., Гопчак, І. В. & Басюк, Т. О. (2019). Оцінка стану водних екосистем Волинської області за рівнем антропогенного навантаження. *Вісник аграрної науки агроєкологія, радіологія, меліорація*, 10 (799), 77-81.
- [7] *Головні водно-екологічні проблеми суббасейну річки Прип'ять. Басейнове управління водних ресурсів річки Прип'ять* (2020). Вилучено з: <https://buvrzt.gov.ua/pusrp.html>
- [8] Екологічний паспорт Волинської області за 2019 рік. *Волинська обласна державна адміністрація*. (2020). Вилучено з: <https://voladm.gov.ua>
- [9] Современный подход к болотам и торфяникам – не осушать, а увлажнять. *Важна общественная охрана дикой природы*. Вилучено з: <https://bahna.land/ru/bolota/vosstanovlenie-povrezhdennykh-melioratsiej-territorij-povtorno-zabolachivanie-i-ekologicheskaya-reabilitatsiya>